

УДК 81'374.26:616.31

Ю. С. Дев'ятко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СЛОВНИКА СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті висвітлено проблеми, що виникають під час написання словникових статей, та питання комп'ютерного забезпечення для реалізування проекту укладання словника. Також у роботі розглянуто питання, які стосуються алгоритму укладання електронного багатомовного словника стоматологічних термінів, розроблення його макро-, медіо- й мікроструктури та лексикографічних параметрів. Статтю адресовано перекладачам, термінологам, студентам та всім, хто цікавиться стоматологічною термінологією.

Ключові слова: *комп'ютерна лексикографія, електронний словник, стоматологічний термін, лексикографічний параметр, макроструктура, медіоструктура, мікроструктура.*

Постановлення наукової проблеми та її значення. В епоху інформаційних технологій важко переоцінити роль саме комп'ютерної лінгвістики, яка пропонує інноваційний лексикографічний інструментарій для розв'язання традиційних мовознавчих проблем. Праця лексикографа зі створення словника, а також робота кінцевого користувача зі словником значно спростилися завдяки комп'ютерним технологіям. Потреба в укладанні вузькоспеціальних медичних термінологічних словників, які б відображували сучасний стан розвитку медичної науки, нині постає доволі гостро, що відображають лінгвістичні й екстралінгвальні причини. Серед лінгвістичних виокремлюють стандартизацію та уніфікацію вузькофахової української медичної термінології; потребу виконання еквівалентного перекладу спеціалізованої медичної літератури; упорядкування структури термінологічної системи. Серед екстралінгвальних – зростання співпраці України з іншими країнами в медичній галузі; освоєння новітніх терапевтичних методів й обладнання; поява віртуальних способів створення, зберігання, оброблювання та передавання інформації. І тут не можна не погодитися з А. Д'яковим в тому, що нині постала потреба формувати національну термінологію, скласти термінологічні словники, які б відповідали світовим стандартам, із метою вивести національну термінографію на світовий рівень, що залежить також і від правильного відтворення українською мовою запозичених термінів, їхнього правильного використання тощо [6, с. 6].

Аналізування останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, принципово важливими є дві ознаки комп'ютерних словників, які зокрема згадує Б. Свен-

сен, – це можливість повнотекстового пошуку й необмежений обсяг словника [1, с. 263]. Слід зазначити, що за останні десятиріччя побачили світ тільки паперові версії таких перекладних і тлумачних словників у галузі стоматології, що було видано переважно за межами України: «Українсько-англійсько-російсько-німецький словник для стоматологів» за ред. Р. А. Гуменського, Г. І. Гурської та ін. (1996); «Стоматологічний російсько-латинсько-український словник» С. О. Мушака, С. В. Нечая (2004), «Толковый англо-русский словарь и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии» В. Ф. Новодрановой (2007), «Русско-английский медицинский словарь для стоматологов» Б. І. Репіна (2010), «Новый англо-русский словарь для стоматологов» Л. Ю. Берзеговой і Д. Ф. Ковшило (2009), «Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології» М. Я. Нідзельського та ін., Jaypee's Dental Dictionary (2009), Oxford Dictionary of Dentistry by Robert Ireland (2010), Mosby's Dental Dictionary (2014).

Наразі є тільки медичні електронні словники, які в певній мірі містять стоматологічну термінологію, але не відображають усієї терміносистеми стоматології. Так, зокрема йдеться про «Новий англо-російський медичний словник», що розроблено з використанням оболонки електронного словника АBBYU Lingvo. Також існують інтернет-словники медичної термінології, що приступні в режимі он-лайн, як-от: <http://medterms.com.ua/>, де можна знайти тлумачення медичних термінів українською мовою, <http://www.meds.lv.ru/>, де подано англійський еквівалент і тлумачення російською мовою (створено на основі «Великого тлумачного медичного словника», 2001) та міжнародний медичний словник <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>, де докладно цитовано тлумачення медичних термінів англійською мовою з авторитетних медичних словників, таких як Farlex Partner Medical Dictionary, Dorland's Medical Dictionary for Health Consumers, Mosby's Medical Dictionary, Medical Dictionary for the Dental Professions тощо.

Але, на жаль, в електронному вигляді нема навіть загальномедичного перекладного словника, де однією з мов перекладу була б українська, не кажучи вже про словник стоматологічних термінів. Тому мета статті – розглянути проблеми створення й окремі аспекти укладання електронного багатомовного (англійсько-українсько-російського) тлумачного словника стоматологічних термінів.

Зауважмо, що Українським науково-дослідним і навчальним центром проблем сертифікації, стандартизації та якості створено Національний банк стандартизованих науково-технічних термінів, проте стоматологічні терміни зовсім у ньому не відображено: водночас йдеться не лише про суто фахові, а й застосовні терміни (слова, що належать також до інших предметних галузей, і в стоматології називають подібне поняття) та дотичні терміни (мають таке саме значення та функції, як і в суміжних предметних галузях, де їх можна вважати за фахові).

Низка дослідників (В. М. Лейчик, В. В. Дубічинський, Н. А. Сівакова) розробляли та обґрунтовували етапи лексикографічної праці над словником. Аналізую-

чи й синтезуючи підходи, які навели зазначені науковці, пропонуємо такий алгоритм роботи:

1. Пропедевтичний етап: аналізування наявних спеціалізованих комп'ютерних словників із метою виокремлювання в них лексикографічних параметрів і напрямки їхнього доповнення або уточнення.
2. Розроблювання макроструктури, медіоструктури й мікроструктури словника.
3. Формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів.
4. Створювання комп'ютерного забезпечення словника.

Щоб виявити й схарактеризувати лексикографічні параметри розглянемо зазначені вище електронні та традиційні («паперові») словники. Про виявлені параметри йтиметься дещо пізніше в розрізі мікроструктури словника.

Ключовими аспектами для створювання багатомовного тлумачного словника є розроблення його параметрів і макро-, медіо- й мікроструктури. За Е. Агриколою, під мікроструктурою розуміємо структуру окремої словникової статті, медіоструктура – взаємозв'язок між статтями й макроструктура – компонування словника в цілому [2, с. 73]. Важливим поняттям в дво- та багатомовній лексикографії є адресат словника. Тому вважаємо за доцільне на цьому етапі роботи над словником з'ясувати (провести опитування чи анкетування) у цільовій аудиторії (адресатів) словника їхні побажання та пропозиції щодо майбутнього словника та комфортної роботи з ним. Ураховуючи результати проведеного опитування, можна розробляти власне структуру словника, починаючи з великих частин та закінчуючи словниковою статтею – «основною композиційною і комунікативною одиницею словника як особливого жанру інформаційно-довідкової літератури» [5, с. 205].

Також пропонуємо в словнику зреалізувати частково тезаурусний підхід, тобто відобразити в ньому семантичний зв'язок між його одиницями, зокрема для кожного узусного значення, де це можливо, подати абсолютні синоніми й неповні синоніми.

Укладаючи такого словника, маємо дотримувати вимоги міжнародних стандартів ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, а також вимоги ДСТУ 3699:2009 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Зокрема, ураховуючи вимоги ДСТУ 3699:2009 та інших стандартів, можна попередньо сформулювати модель словникової статті:

1. Вхідне слово (лексема англійською мовою): реєстр англійських термінів (заголовковий термін), фонетична транскрипція (аудіозапис), належна граматична характеристика терміна (зазначити частину мови для однослівних термінів),
2. Зона перекладних еквівалентів: український відповідник, російський відповідник.

3. Тлумачення: дефініції термінів чи терміносполук українською мовою.
4. Приклади сполучуваності з іншими словами (у разі потреби ілюструючи вживання того чи того терміна).
5. Синонімічні одиниці, посилки.
6. Графічні ілюстрації (для унаочнення дефініції терміна у вигляді малюнків чи світлин).

Черговим етапом у лексикографічній діяльності є формування власне словника, тобто добирання відповідного мовного матеріалу. Актуальність термінів і забезпечування повноти термінологічної системи – одні з найважливіших критеріїв добирання термінологічних одиниць. Безперечно, що добираючи терміни, маємо орієнтуватись на їхню відповідність критеріям, зазначеним в ДСТУ 3699:2009 [9, с. 16]. Переважну більшість словника становлять термінологічні сполуки (багатокомпонентні терміни / складені терміни), а не однослівні терміни, і на те є певні причини. По-перше, це підвищена складність перекладу термінологічних сполук; по-друге, англійська мова є аналітичною мовою, тому більшість термінів має кілька слів. Також показово, що збільшення довжини багатокомпонентних термінів відбиває прагнення до точності вираження поняття, оскільки зі збільшенням кількості компонентів у терміні ступінь його багатозначності нівелюється [3, с. 208]. Аби зреалізувати принцип системності термінології та полегшити пошук потрібної термінологічної одиниці корпус словника побудовано за абетково-гніздовим принципом. Це систематизує багатослівні термінологічні сполуки, яких, як уже було зазначено, є значна кількість у словнику. Таким чином, подаємо опорне (гніздове) слово, а в його гнізді – термінологічні сполуки, що містять відповідне опорне слово (із метою зекономити місце, опорне слово заступаємо вужиком), узгоджені чи/та неузгоджені означення. Порядок слів у гнізді прямий, оскільки в англійській мові неможливо змінити порядок слів на зворотний (як це можна зробити в українській мові), бо тоді зміниться і значина самого терміна. У подібних випадках маємо втілити багаторівневу структуру словникової статті.

Наведемо приклад термінослів з опорним словом:

retainer [rɪˈteɪnə] – ім. фіксатор, ретейнер; спеціальний пристрій, яким фіксують чи утримують у певному положенні що-небудь.

orthodontic ~ [ɔːθəˈdɒntɪk] ортодонтичний фіксатор; пристрій, який укріплює та фіксує зуби після ортодонтичного лікування.

prosthodontic ~ [ˌprɒsθəˈdɒntɪk] зубопротезний фіксатор, фіксатор зубного протеза; частина протеза, за допомогою якої власне сам протез кріплять до опорного зуба чи імплантата; син. **attachment retainer**.

Чергове важливе завдання – дібрати українських і російських еквівалентів. Саме на цьому етапі зчаста постає проблема багатозначності, коли термін має декілька різних термінологічних значін, їх розв'язуємо так: у гнізді відповідного слова термін кожного поняття подаємо окремою нумерованою статтею разом із відповідними тлумаченнями та поясненнями чи ілюстраціями українською

мовою. В електронному словнику подати таку терміностаттю можна використавши багатопланову структуру.

***crowн** [kraun] – ім. 1. коронка зуба анатомічна; 2. коронка; ортопедична конструкція, мікропротез, яким покривають коронкову частину зуба чи окремо взяту частину її поверхні, та використовують для відновлювання анатомічної форми зубів, які не підлягають менш інвазивному лікуванню (пломба, вкладка), а також для змінювання форми, положення чи кольору зубів.*

Також варто зазначити, що єдиним в Україні держаним органом, який фахово досліджує українську науково-технічну термінологію, Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТ) Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, розроблено систему PolyDic v. 1.0, використовуючи яку вже видано чотири комп'ютерних диски з електронними версіями двомовних термінологічних словників [7; с. 53]. Проте ми не можемо в повній мірі зреалізувати проекту укладання багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, бо вищезазначену систему PolyDic v. 1.0 розраховано тільки для укладання двомовних словників. На укладання багатомовних мультимедійних словників спрямовано розроблення чергової версії системи PolyDic ML 3.0 [7; с. 53].

Допоки не створено повноцінного електронного багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, пропонуємо розроблювати власного словника, використовуючи оболонку електронного словника ABBYY Lingvo, створювати власні бази термінологічних даних, використовуючи програмове забезпечення Multiterm, які в подальшому можна використовувати і в програмі TRADOS, і встановити як «надбудови» в текстовому редакторі Microsoft Office Word. Усе це дозволяє не лише систематизувати терміни й мати до них швидкий доступ, але й спростити та автоматизувати перекладацьку діяльність.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми схарактеризували основні теоретичні аспекти створення словника стоматологічних термінів, спираючись на теоретичні досягнення сучасної лексикографії та пов'язаних із нею лінгвістичних дисциплін. На цьому етапі укладання англійсько-українсько-російського словника визначено лексикографічні параметри словника, розроблено мікроструктуру словника, частково написано словникові статті й постійно триває добирання мовного матеріалу, рівночасно з перекладанням англійсько-українсько/російської фахової стоматологічної літератури. А також, створено бази даних на основі програмового забезпечення SDL Multiterm 2011. До того ж налагоджено тісну співпрацю й залучено до редагування змістовного матеріалу словника фахівців-стоматологів. У перспективі передбачено практичне розроблювання електронної оболонки словника й рівночасне видавання традиційного словника стоматологічних термінів.

Література

1. Svensén B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making / Bo Svensén. – Oxford University Press, N. Y., 1993. – 304 с.
2. Агрикола Э. Микро-, медико- и макроструктуры как содержательная основа словаря // Вопросы языкознания. – 1984, №2. – С. 73.
3. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода : учеб. пособие / Л. И. Борисова. – М. : МПУ, 2001. – 208 с.
4. Дубічинський В. В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології / Володимир Дубічинський. – Х. : НТУ «ХП», 2004. – 203 с.
5. Денисов П. Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии / Петр Денисов. – М. : МГУ, 1974. – 245 с.
6. Д'яков А. С. Основы терминотворения : Семантические та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
7. Мисак Р. Комп'ютерні словники: класифікація та укладання / Роман Мисак // Збірник наукових праць «Проблеми української термінології». – 2008. – С. 52–55.
8. Сидні І. Ландау Словники : мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Ландау ; [пер. з англ. О. Кочерга]. – К. : К.І.С., 2012. – 480 с.
9. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2010-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2010. – 34 с. – (Національний стандарт України).

References

1. Svensén, B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making (1993). Oxford University Press, N. Y. (In Eng.).
2. Agricola, E. (1984) Micro-, medio- and macrostructure as an informal dictionary basis. Linguistics issues, Vol.2. (In Rus.)
3. Borisova L. I. (2001) Lexical peculiarities in English-Russian scientific-technical translation. Moscow: MPU (In Rus.).
4. Dubichinskiy, V.V. (2004). Ukrainian lexicography: the history, the modern times and computer technologies. Kharkiv: NTU «ХП». (In Ukr.)
5. Denisov, P. N. (1974) Essay on Russian lexicology and pedagogical lexicography. Moscow: MSU. (In Rus.)
6. Dyakov, A.S. (2000) Osnovy terminotvorenniya: semantychni ta sociolingvistychni aspekty. Kyiv : KM Academia. (In Ukr.)
7. Mysak, R. (2008) Kompyuterni slovnyky: klasyfikatsiya ta ukladannya. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy ukrayinskoyi terminologiyi», 52–55 (In Ukr.) .
8. Sidney I. Landau (2012). Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography, 2nd Edition. Kyiv : K.I.S. (In Ukr.)
9. Terminology work. The principles and rules of standards development for terms and definitions. State Standards of Ukraine 3966:2009. – [Effective dated 2010-07-01]. – Kyiv: State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy, 2010. – 34 p. – (National Standard of Ukraine) (In Ukr.) .

Deviatko Yu.

THE ELECTRONIC MULTILINGUAL DICTIONARY OF DENTAL TERMS: THEORETICAL ASPECTS AND PRACTICAL APPLICATION

The article deals with major problems, arising in compiling process of electronic multilingual dictionary of dental terms.

The author analyzes the contemporary electronic and paper-based medical dictionaries including dictionaries of dental terms and concludes that compiling of it is urgent necessity. It is worth noting that such kind of dictionary has not ever been published in Ukraine.

The aim of this study is to determine the mechanism and guidelines of explanatory multilingual dental dictionary creation, to explain the selection criteria used for dental terminology data collection and to develop definite recommendations concerning lexicographical fixation of dental terms.

Having analyzed the theoretical lexicographical statements of famous linguists, the researcher develops a specific algorithm of dictionary compiling. She suggests making a careful study of present specialized electronic dictionaries to sort out some lexicographical parameters and define them accurately. Then, author proposes to explore the most important aspects of the multilingual explanatory dental dictionary construction. The study gives a detailed analysis of developing macrostructure, mediostructure and microstructure for the abovementioned dictionary and some lexicographical parameters are considered as well.

Also several aspects of dictionary entries writing and software for dictionary compiling are highlighted as well.

The researcher recommends to adhere strictly to the international requirements of ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, and fulfill the requirements of State Standards of Ukraine 3699:2009 The principles and rules of standards development for terms and definitions.

Taking into account all requirements and recommendations, the author determines the dictionary entry model. Then, the author describes the main principles of dictionary construction and gives some examples of dictionary entry to clarify her vision of dictionary compiling.

Moreover, the researcher specifies the most important State Authorities, which are deeply engaged in Ukrainian terminology ordering and creating.

Finally, in the article are presented different program software for termbase creating and dictionary compiling like ABBYY Lingvo, SDL Multiterm 2011 and PolyDic ML 3.0.

This study is an attempt to make a contribution to dental terms ordering, and to contemporary Ukrainian terminography overall. The urgency of the issue is attributable to the fact that explanatory multilingual terminological dictionary creation will be important as long as science and technology develops.

This article is of interest to linguists, lexicographers and terminologists, and to everyone who explores scientific medical and dental terminology and nomenclature.

Keywords: *computer lexicography, electronic dictionary, dental term lexicographical option macrostructure, mediostructure, microstructure.*